

DOMOKOS JÓZSEF—PRUGBERGER TAMÁS

**Szövetkezeti autonómia és az autonómia visszavétele
(Az ágazati irányítás hullámzásai a hetvenes évektől napjainkig)**

A tanulmány az ágazati és a szakmai irányítás, a szövetkezeti autonómia viszonyának taglalásával indul. Ez az irányítás bizonyos fokú hatósági beavatkozás az érintettek által folytatott gazdasági tevékenységbe. Szakszerűségi szempontokból kiindulva írnak elő az ágazati szakmai irányítást gyakorló hatóságok olyan normákat, amelyek betartása az adott tevékenységet folytatók számára kötelező, és amely előírások figyelembevételét az arra illetékes hatóságok ellenőrizni jogosultak. Ha ellenőrzéseik során az előírások megsértését tapasztalják, a szakmai szabályok megsértését szankcionálhatják.

A továbbiakban a cikk azzal foglalkozik, hogy miként egyeztethető össze az ágazati-szakmai felügyelet a szövetkezeteket megillető önkormányzati jogosultságokkal. A szerzők arra a következtetésre jutnak, ha az ágazati-szakmai szakhatósági tevékenység a társadalmi érdekből kiadott olyan szakmai normák betartásának ellenőrzésére szorítkozik, amelyek egy adott szakma színvonalának garantálását és az ezzel összefüggő egészségi és egyéb veszélyforrások elhárítását célozzák, nem sérti a szövetkezeti önkormányzatot.

A szerzők azonban elemezve mind a kereskedelmi-fogyasztási, mind az ipari, mind pedig a mezőgazdasági ágazati-szakmai felügyelet gyakorlatát kimutatják, hogy az eltorzult egy dilettáns instruálás irányába, ami gyakran megsérti a szövetkezeti önkormányzati jogokat. Erre az 1970-es évek végéről származó kormányrendelet ad lehetőséget, amelynek az 1980-as évek elején elvégzett korrekciója nem elégséges. Az ágazati-szakmai felügyelet intézményét teljesen más alapokra kell helyezni, nem a rendelkező, hanem a szolgáltató közigazgatás elvei szerint.

Domokos József a közgazdaságtudomány kandidátusa, a Szövetkezeti Kutató Intézet tudományos tanácsadója.

Prugberger Tamás az állam- és jogtudomány doktora, a Nehézipari Műszaki Egyetem tanszékvezető egyetemi docense.

Az ágazati irányítás szövetkezeti működést torzító hatása

A szövetkezeteknek az 1967–71-es törvények¹ által szabályozott, és a reform folyamatában kicsiszolódott felépítése, működési formája lehetővé teszi, hogy a fejlődés, a versenyben való helytállás, a tevékenységi struktúra bővítése, változtatása ne kerüljön ellentétbe a tulajdonosi célokkal és jogosultságokkal. A tulajdonosi célok és a nyereségérdekeltség ebben a keretben elvileg összehangolhatók. A szövetkezetek képesek lennének tehát a hatékonyságnövelés, a gazdasági fejlődés és a vagyongyarapítás alapján működni. Az elvi lehetőség valóra váltása azonban mindmáig nem következett be (*Antal L. és társai* [1987], *Történelmi útunk* [1989], 73. l.). Ebben felülről való megszerveződésüknek, valamint a mindenkori gazdasági körülményekhez való igazodás kényszerének éppúgy szerepe van, mint az ágazati-szakmai irányítás eddigi gyakorlatának.

Ezt az összefüggő jelenségekört cikkünkben az utóbbi tényező szempontjából, vagyis az ágazati-szakmai irányításnak a szövetkezeti autonómiát sértő beavatkozásait vizsgálva közelítjük meg.

Felfogásunk szerint a szövetkezeti autonómia a tulajdonosi jogosultságok tényleges valórváltásának lehetősége. Az autonómia önállóságot hivatott garantálni, s így nem az önkéntességgel, a nyitott tagság elvével² vagy az önkormányzattal, hanem a szerveződés szabadságával és a tulajdon feletti rendelkezéssel összefüggő kérdés.

¹ 1971. évi II. tv. a szövetkezetekről, 1967. évi III. tv. a mezőgazdasági szövetkezetekről, 1971. évi 32. tvr. az ipari szövetkezetekről, 1971. évi 35. tvr. az általános fogyasztási-értékesítő szövetkezetekről.

² A magyarul kissé furesn hangzó szövetkezetelméleti terminus technicus a tagoknak a szövetkezetbe való szabad ki- és belépését jelenti. Tartalmához hozzátartozik, hogy a tagsági státuszt nem korlátozhatja sem a leendő tag neve, való-lása, pártállása, nemzetisége, legfeljebb — kimondatlanul — a szövetkezet munkai igénye határolhatja be.

A szövetkezetek 1949 utáni történetének legfontosabb jellemzője felülről való irányításuk és mesterséges szerveződésük, vagyis egy olyan sajátosság, amely nem csupán az ötvenes, hatvanas, hetvenes években, de napjainkban is leszűkíti a szövetkezetek gazdasági és társadalmi mozgásterét (*Karsai Gábor* [1988]). A szövetkezés szabadsága a természetes szerveződés feltételeinek biztosítását jelentené. Ezen azt értjük, hogy a szövetkezeti formák politikai, jogi, államhatalmi, gazdasági, szövetségi korlátozás, beavatkozás, kényszer nélkül, viszonylag szabadon, a tagok igényei szerint alakulhassanak. A természetes szerveződés jellemző vonásai: a nagyszámú szövetkezet, a nagyméretű, a közepes és a kissozvetkezetek, a szövetkezeti formák gazdasága, a többprofilú és a szakosodott szövetkezetek egymás mellett létezése. A természetes szerveződés jellemzője a több, alapvetően a szövetkezeti formákhoz és a gazdasági tevékenységhez igazodó szövetség, szövetkezeti központ léte is.

Nálunk 1948–1949-ben nemcsak megszakadt a szövetkezetek viszonylag természetes szerveződésének folyamata, hanem a magyar szövetkezeti mozgalom életében példátlan mértékű jogi, államhatalmi beavatkozás következtében megszünt a szövetkezetek addig kialakult formagazdagsága is. Megkezdődött a szövetkezetek profiljának adminisztratív eszközökkel történő meghatározása, korlátozása. A mesterséges szervezet napjainkban a szövetkezeti ágazatokban nem politikai, államhatalmi eszközökre, hanem részben jogszabályokra, nagyobb részben gazdasági szabályozókra alapozódik. A merev ágazati tipizálás, bizonyos tevékenységek tiltása eleve korlátozza a szövetkezés szabadságát, a tevékenységek állami monopolizáltsága pedig csak lassan oldódik. Ami a szövetkezetek jogi és gazdasági szabályozását illeti, e tekintetben a változatos formák kialakulását éppen a működési és gazdálkodási feltételekben ma még jelen lévő, mesterséges és indokolatlanul kialakított megkülönböztetések gátolják. A történelmi fejlődés és a 70-es évek nagy egyesülési hulláma egysikűvé tette a szövetkezeti struk-

túrát, uniformizálták a működési formákat. A mai struktúrába éppen ezért sikerrel illeszkedhetnének be az újonnan alakuló szövetkezetek. A struktúra ilyen átalakulásának egyaránt szolgálnia kellene a gazdasági növekedést és a szövetkezeti jelleg megőrzését. E vonatkozásban pedig minden eddiginél nagyobb szükség mutatkozna a hatékonysági követelmények és a szövetkezeti működési forma jellegzetességeinek az összekapcsolására.

Úgy véljük, hogy mind a fogyasztási, mind a termelő szövetkezetek esetében az autonómia csorbulásának okát az ágazati-szakmai irányítás sajátosságában kell keresnünk.

Visszarendeződés és az ágazati irányítás

Az ágazati irányítás hatékonyságának a kérdését a hatvanas évek vége óta feszegeti a közgazdaságtudomány. Ami az ágazatok irányításában 1968 óta történt, az szüntelen válasz és választás, előrelendülés és visszakanyarodás. Az ágazati irányítás elképzeléseit — vagy ezek elvetését — legalább annyira determinálták a reform elvei, mint egy-egy rövidebb időszak politikai-gazdaságpolitikai hangsúlyai, illetve e hangsúlyok eltolódása. A beavatkozási kényszerek és a tényleges „belenyúlások” gyakorlatát, s ezzel a problémakör ismételt felszínre kerülését az segítette elő, hogy az eredeti reform-elképzelések megvalósításához hiányoztak a tényleges szervezeti, gazdálkodási feltételek, másrészt a szabályozás következetlenségei folytán elmaradt eredményeket az ágazati beavatkozásokkal kísérelték meg elérni, kétségkívül valamilyen felső irányítási szint elvárásai által kiváltott ágazati türelmetlenségből! Az ágazati beavatkozások rendszere újratermelődött, miközben jogszerűen és hatékonyan alkalmazható eszközeinek köre szűkült (Sárközy T., Prugberger T. [1985], Karsai G. [1988]).

Az 1968. évi reform bevezetésekor a gazdaságpolitikai irányítás a közvetlen beavatkozásokat csak esetenként alkalmazandónak és átmenetinek szánta az új módszerekre való átállás megkönnyíté-

sére, az esetleges működési zavarok elhárítására. Ennek tudható be, hogy a reform szellemében megalkotott 1967. évi mezőgazdasági termelőszövetkezeti törvényben még szó sincs az ágazati-szakmai felügyeletről, és az 1971. évi szövetkezeti törvény is csak érintőlegesen említi (1967. évi III. tv. 123. és 124. §; 1971. évi II. tv. 111. §). Mindkét jogszabálynak az 1977. évi módosítása és kiegészítése fogalmazza meg a szövetkezetek ágazati felügyeletét,³ amely intézményrendszerteregy, az 1978. évben megalkotott minisztertanácsi rendelet az egész gazdasági életre kiterjeszti és kiépíti (46/1978. IX. 28. MT. sz. rendelet). E fejlemények az 1972-ben elkezdődött visszarendeződés tételes jogi megfogalmazásai. Az ágazati irányítás rendszerét jogon kívül, informális eszközökkel már 1972-től kezdve gyors ütemben kiépítették.⁴ Az ágazati irányítás mind a kereskedelemben, mind az iparban, mind a mezőgazdaságban igyekezett kiterjeszteni hatókörét.

A szövetkezeti kereskedelem sikeres működéséhez szükséges feltételek a gazdasági mechanizmus életbelépésekor nagyrészt hiányoztak. A szövetkezetpolitikai elvek korszerűsítése során meghirdetett fontos elveknek — például az esélyegyenlőségnek, a versenynek — a konkrét piaci és erőforrás-feltételei nem teremtődtek meg. A fogyasztási szövet-

³ Az 1977. évi VI. tvr. a szövetkezeti törvény 111. §-át egy (!) bekezdéssel egészítette ki az ágazati-szakmai felügyeletről, az 1977. évi 9. tvr. pedig a mezőgazdasági termelőszövetkezeti törvény 123. §-át az ágazati-szakmai felügyelet beépítésével három bekezdésre bővítve teljesen újrafogalmazta.

⁴ Az ágazati-szakmai felügyelet kiépítésének folyamatát a 3369/1973. MT. sz. határozat indította el, amelyet a megyei tanácselnökökhöz címzett ágazati miniszteri leiratok követték. E leiratok arra hivatkozva, hogy az ágazati irányelvek érvényesülésének az ellenőrzése eddig csak a tanácsi vállalatoknál történt meg, a szövetkezeteknél viszont nem, felhívták a megyei tanácselnököket arra, hogy jelöljék ki saját megyéikben a vizsgálatba és a kiértékelésbe bevonandó szövetkezeteket úgy, hogy „megfelelő reprezentáció megbízható következtetések levonását biztosítsa a területén az ágazati célkitűzések érvényesüléséről”.

kezeti mozgalom sok megoldatlan problémája a szövetkezeteket nehéz helyzetbe hozta, a központi képviselést pedig súlyos dilemmák, nagy horderejű választások elé állította.

A fogyasztási szövetkezetek szempontjából két tényező játszott döntő szerepet. Egyrészt a piaci egyenlőtlenségek (még hozzá a beszerzési és a beruházási piacon egyaránt), másrészt a hitelversenyben folyamatosan és egyre szorítóbban jelentkező hátrányok. Az eredeti 1968-as koncepciót — amely a koncentrációt nem az egyesítéssel, hanem a szövetkezetek feletti létrejövő szervezetekkel kívánta megvalósítani — a gyakorlatban számos (jogi, szabályozási) akadály nehezítette. A fogyasztási szövetkezetek által folytatott kereskedelmi tevékenység fejlődési ütemének a meggyorsítása viszont egyre sürgetőbb követelmény lett, ez pedig növekvő piaci részesedést és erőforrásokat igényelt. E koncepció irányába tolta a szövetkezeteket az, hogy az áruhiányos piacon a nagyobb állami vállalatok előnyhöz jutottak, továbbá az is, hogy a fogyasztási szövetkezetek beruházási lehetőségei korlátozottak voltak. A centralizáció ebben a helyzetben a gazdasági versenyben való helytállás eszközeként vetődött fel. Az 1970-es évek elején azonban még nem fogalmazódott meg, hogy ezt az eszközt az egész szövetkezeti szektorra kiterjedően is alkalmazni lehet és kell, hiszen a mechanizmusreform meghirdetett elve volt, hogy a versenynek kizárólag vállalati, szövetkezeti szinten kell kibontakoznia.

Az 1968 óta eltelt időszak tapasztalatai szerint a szövetkezeti kereskedelem irányítása meglehetősen nagy hatékonysággal működik abban az értelemben, hogy az ágazati elgondolások, koncepciók az esetek többségében realizálódnak (Karsai G. [1988], 96., 102. és 192. l.). Bármilyen furesán hangzik is, voltaképpen az irányítási rendszer alapvető ellentmondása éppen hatásosságával függ össze: az ágazati elgondolások megvalósítása ugyanis irányítástechnikái vonatkozásában olyan eszközök alkalmazását igényelte és igényli, amelyek a szövetkezeti mozgalom egész struktúráját megmereví-

tik (Karsai G. [1988], 223. és 258. l., Domokos J. [1977]). A valóban szövetkezeti jellegű működési formák létrejöttét éppen az alkalmazott iránvítási eszközök gátolják meg. Ezek alapvetően hatósági jellege nincsen összhangban sem a szövetkezeti mozgalom sajátosságaival, sem a reform egész folyamatával (Prugberger T. [1985], 181—182. l.). Hatósági eszközökkel eredményesen lehet a kijelölt irányba terelni a fejlesztéseket, sőt létre lehet hozni egy, az állami vállalatokhoz teljesen hasonló szférát. Ám a megvalósult fejlesztéseket, a létrehozott vállalatokat azután a mozgalom érdekében kellene működtetni. A kereskedelem rövid távú szempontjaiból talán még előnyös is lehet egy ilyen szféra létrejötte, de e szféra már nem kötődik a szövetkezetek feletti kereskedelmi integráció gondolatához. A szövetkezeti forgalmi szféra nem jár be saját utat és ez végső soron a kereskedelem egészének fejlődése szempontjából is hátrányos (Karsai G. [1988], 223., 258. és köv. l.). Annál is inkább, mert ahol viszont a közellátási érdekeknek kellene érvényt szerezni, ott az ilyen irányítási rendszer nem igazán hatékony. Az érdekképviselést megformálásának bizonyos sajátosságai is az ágazati érdekek előtérbe helyezését váltják ki, a mozgalom szempontjából szükséges, a népgazdaság szempontjából előnyös tendenciák kibontakozását fékezik (Serés A. [1987]).

A nyolcvanas évek elején a reform továbbvitele során fellazult a fogyasztási szövetkezetek kézbentartásának, időszerű feladatokkal való megbízásának ágazati rendszere, az 1973—1978 között bevezetett szervezeti reformok során pedig következetesebb lett a gazdaságirányítás a direkt beavatkozásoktól való tartózkodását tekintve. A szövetkezetek azonban még napjainkban sem egészen tulajdonosi gazdálkodó-vállalkozó szervezetekként, sokkal inkább egy sajátos helyzetben lévő vállalati típusként fejlődnek.

A gazdasági feszültségek legkönnyebb megoldása az erőforrások átcsoportosítása. Félő, hogy a belkereskedelmi ágazat a nyolcvanas évek végén is ehhez az eszközhöz kénytelen folyamodni, hiszen

az infrastruktúra egyre erősödő elszegényedése, a válsághelyzet erre szorítja rá. Égető problémáinak a megoldásakor pedig a belkereskedelem nem lehetett, és nincs is tekintettel a szövetkezetek sajátosságaira, autonómiájára.

Az ipari ágazatban az ágazati irányítás hatókörének kiterjesztése, a szövetkezeti szektorban a visszarendeződés folyamata oly módon kezdődött el, hogy a megyei tanácsok elnökeit 1972-ben az Ipari Minisztérium leiratok útján kereste meg. A leiratokban felkérték az elnököket, hogy a tanácsi felügyelet alá tartozó állami ipari vállalatokat, valamint az ipari és szolgáltató szövetkezeteket reprezentatív kiválasztással vizsgálják meg. A vizsgált vállalatok működése mennyiben felel meg az ágazati gazdaságpolitikai elképzeléseknek. Rövid időn belül az ágazati-szakmai felügyeletnek ezt a formáját minden tanácsi ipari vállalatra és szövetkezetre kiterjesztették, és kétévenként visszatérő helyszíni ellenőrzésekkel általánossá tették.

A vizsgálat a termelési folyamat egészét, anyagi és műszaki paramétereit, a termelési és a technológiai szerkezetet, az eszközállományt és annak felhasználását, a termékszerkezetet, valamint a munkaerőfelhasználást egyaránt érintette. Az eredményt megyei szinten a tanácsok ipari osztályai összesítették, és a minisztériumoknak továbbították. Kezdetben csak a kiemelt ipari megyékben, utóbb pedig minden megyében külön ipari szövetkezeti pártbizottságokat hoztak létre, amelyek feladatává vált, hogy megyéjük ellátásának biztosítása végett időszakonként szemeltessék be az ipari szövetkezetek vezetőit a szövetkezetük által végzett tevékenységről. Az áfészek ipari tevékenysége esetében — a többi megyei kereskedelmi vállalathoz hasonlóan — a vizsgálatok rendszerét összevontan úgy oldották meg, hogy meghatározott időszakonként a helyi és a megyei tanácsok, valamint a pártszervek ún. önfényképes jelentés tételére kötelezték a szervezet vezetőjét. Ennek alapján az említett irányító szervek képviselőinek jelenlétében a megyei vagy a helyi

kereskedelmi szakigazgatási szervnél az adott szervezet szóbeli beszámoltatására, valamint az írásbeli jelentésben és a szóbeli beszámolóban elmondottak értékelésére került sor (Prugberger T. [1985]).

A mezőgazdaságban az egységes ágazati szakmai irányítást a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium elsősorban olyan agráripari egyesülések és termelési rendszerek szervezésével törekedett megvalósítani, amelyekben állami gazdaságokat és mezőgazdasági szövetkezeteket is tagokként tömörített. Mivel 1984-ig az állami gazdaságok a MÉM közvetlen felügyelete alá tartoztak, rajtuk keresztül igyekezett a társulás igazgatótanácsában érvényre juttatni az akaratát. A csak mezőgazdasági szövetkezeteket érintő tanácsi ágazati-szakmai irányítás visszaállítása folyamatosa az 1970-es évek elején kezdődött el. Először csak a középtávú fejlesztési tervet készítő, és a terv megvalósításához állami támogatást kérő mezőgazdasági szövetkezetek középtávú terveit vizsgálták meg abból a szempontból, hogy azok mennyiben állnak összhangban a megye általános középtávú fejlesztési tervével. Ennek keretében javaslatot tehettek bizonyos módosításokra, amelyek azonban nem kötelezték a szövetkezetet. A felülvizsgálatnak ezt a formáját rövidesen kiterjesztették minden olyan termelőszövetkezetre, és azok éves terveire is, amelyek bármilyen okból (fejlesztés vagy szanálás) állami támogatást is kértek. A következő lépésben az éves tervfelülvizsgálatot minden mezőgazdasági szövetkezetre kiterjesztették. A tanács mezőgazdasági osztálya közölte a saját területe szerint illetékes pártbizottsággal egyeztetett „állami elvárásba” burkolt tervszámokat, amelyeket a MÉM és a pártközpont mezőgazdasági szakapparátusa ugyancsak egymással egyeztetve adott le számukra.

A tervlembontás és a korábbi tervalku rendszere „erkölcsi-politikai felelősségen” nyugvó „állami elvárásnak” elnevezve, ily módon újból kiépült, nemcsak a mezőgazdasági, hanem az ipari szövetkezetek és az áfészek, sőt nemcsak a szövetkezetek, hanem az állami vállalatok esetében is. Annak érdekében pedig, hogy a válla-

lati szféra felett a naturális ellátásban gondolkodó ágazati-szakmai irányítás és felügyelet minél hatékonyabb legyen, a gazdaság valamennyi ágazatában az összes vállalatot és szervezeteket érintve ismét előtérbe került az 1960-as évek végén alábbhagyott vállalat-összevonás és profiltisztítás.

Összegezve az eddigieket: valamennyi érintett ágazat esetében a különféle központi állami és pártszervek képviselőiből álló Állami Tervbizottság (ÁTB) által jóváhagyott éves informális ágazati termelési és ellátási feladatokat megkapták az ágazati minisztériumok és a pártközpont ágazati főosztályai. Azok egymással egyeztetve lebontották a feladatokat az országos hatáskörű vállalatoknál a trösztként vagy más társulási formában (egyesülés) megszervezett bujtatott középírányító szervekre és azok pártszerveire. A megyei tanácsi felügyelet alatt álló vállalatok, valamint a szervezetek esetében a megyei tanácsokra és pártbizottságokra, azok saját ágazati szerveire bontották le a feladatokat. Ezek azután szintén egymással egyeztetve továbbították a feladatokat „állami-társadalmi elvárásként” az egyes vállalatok számára. Az állami vállalatok esetében a pártszervek ágazati irányítása általában közvetett módon alakult ki, mivel az ágazati szakigazgatás által többnyire gyakorolt tulajdonosi felügyeletet hatékony eszköznek tartották. A szervezetek esetében viszont a pártirányítás direkt volt, arra hivatkozva, hogy az állami tulajdonosi felügyelet hiányát egy erőteljesebb pártbefolyásolásnak kell pótolnia. Ezt a felfogást annak ellenére érvényesítették a gyakorlatban, hogy a szervezetek felett az állami törvényességi felügyeletet is ugyanaz a tanácsi szakigazgatási szervezet gyakorolta egészen 1985-ig, amelyeknek az ágazati felügyelet is hatáskörébe tartozott (*Prugberger T.* [1985], *Karsai G.* [1988]).

1985-től ebben bizonyos változás következett be. Az állami vállalatok esetében a tulajdonosi felügyelet szigorúan elvált a törvényességi felügyelettől, a szervezeteknél pedig a tanács keretében maradt ugyan a törvényességi felügyelet, de

azt már nem az ágazati szakigazgatás szerve, hanem a tanács jogi osztálya gyakorolja. A mezőgazdasági tsz-ek esetében azonban a helyzet továbbra is a régi maradt. Mindez mutatja, hogy mindmáig mennyire felemás az ágazati irányítást szabályozó joganyag reformja. Nem következett be érdemi változás az ágazati irányítás és felügyelet gyakorlatában, ami természetesen a vállalati struktúra konzerválása irányában hatott. Ezért a szervezeti rendszerre és az ágazati irányításra vonatkozó — az irányító tevékenységet is behatároló, meghatározó — koncepcióval az e cikkben érintett egyetlen ágazat sem rendelkezik.

Időszerű jogalkotási, jogalkalmazási kérdések

Az 1972-ben megindult visszarendeződés az 1970-es évek végétől kezdve fokozatosan lazulni kezdett, határkőnek is tekinthető lényegesebb módosulásra azonban az MSZMP KB 1983. évi áprilisi határozatával, valamint az azt követő jogalkotásokkal került sor. Ebbe a keretbe ágyazódik bele a gazdasági ágazati irányításról szóló 1978. évi jogszabályt módosító 13/1985. (III. 20.) MT sz. rendelet is. Ám csak a jogalkotási technikát nézve, itt sem a régi hatályon kívül helyezéséről és egy teljesen újjal való felváltásáról volt szó. Hiszen ezen MT-rendelet szerint: „Az ágazati miniszter a népgazdasági tervezés keretében kidolgozza az ágazati tevékenység fejlesztésére vonatkozó koncepciókat és javaslatokat”, „szervezi ezek végrehajtását.” Ennek érdekében „vizsgálja és elemzi az ágazatába tartozó gazdasági tevékenységet, az ágazattal szemben támasztott követelményeket és teljesíthetőségüket”.

Hogy e feladatát teljesíteni tudja, „az egységes információs és beszámoltatási rendszer keretében gondoskodik az ágazati információ és beszámoltatás szervezéséről, valamint működtetéséről”, továbbá „szervező-szolgáltató tevékenységgel segíti az ágazatába tartozó tevékenységet”. „Ennek keretében tájékoztat a gazdasági folyamatokról, műszaki fejlődésről és kutatási eredményekről.”

E három, egymással igen szorosan összefüggő, és ezért szinte egyetlen egységként kezelhető feladatot az említett rendelet 7. §-ának a. és b. pontja sorolja fel. Az 1985. évi módosítással történt feladatmeghatározások változtak az 1978-as eredeti meghatározáshoz képest. Az 1985-ös novella ugyanis mindenekelőtt az a. és a b. pontban leírt feladatok sorrendjét cserélte meg. Első látszatra ennek nincsen különösebb jelentősége, mélyebb összefüggéseket nézve azonban a tevékenységek felsorolásának rendje nagyon is lényeges.

A korábbi sorrendből ugyanis prakticista irányítási szempontból csak az volt a fontos, hogy első helyen a vizsgálat és az elemzés szerepelt. Az ágazati felügyeletet végző területi szakigazgatást az már nem érdekelte, hogy ez mi célból történik. Ezért került sor a „l'art pour l'art” helyszíni vizsgálatokra, az egyes szövetkezetek műszaki, termelési és gazdasági mutatóinak bekérésére, összesítésére és nemcsak továbbítására, hanem a mutatóknak a területi szervek részéről történő értékelésére és bírálatára, valamint ezek alapján a mutatók módosítását célzó területi ágazati utasítások kiadására is. E gyakorlat megszüntetése végett egészítette ki a novellaalkotó a h. pontban foglalt feladatmeghatározásokat azzal, hogy az adatbekérés és a beszámoltatás csak az egységes információs és beszámoltatási rendszer keretében történhet. Ezentúl tehát nem lehet bármilyen, sokszor ötletszerűen kigondolt adatok bekérésével zaklatni, és ezeken keresztül ellenőrizni a szövetkezeteket, illetve tevékenységüket.

Az ország különféle területeiről származó tapasztalatok szerint az előző fejezetben részletesen vázolt ágazati-szakmai felügyeleti és területi irányítási gyakorlat csak részben változott meg. Az *áfészekről* ma is bekérik az „önfényképes jelentéseket”, csak már nem évenként, hanem háromévenként. Az önfényképes jelentések alapján a szövetkezetek vezetőit most is behívják a tanács szakigazgatási szerveihez értékelő megbeszélésre, a területi ellátási felelősségre való hivatkozással. Éppen ezért eme értékelő tárgyalásokon most is részt vesznek más területi szer-

vek, különösen a területi pártbizottságok gazdaságpolitikai osztályának munkatársai. A szövetkezeti vezetők szerint egy-egy önfényképes jelentés ma is 20–30 oldalt tesz ki. Tartalmuk, a területi szervek előzetesen kiszimatolt elvárásaihoz igazodva, erősen kozmetikázott. A valódi problémákat leírni — a szövetkezeti vezetők állítása szerint — teljesen felesleges, mert azok gazdasági, pénzügyi természetűek, amelyeken a helyi állami és társadalmi szervek segíteni úgysem tudnak, legfeljebb csak „idegesek” lesznek tőlük.

A jelentések tartalmát a szakigazgatási szervek pedig nem ellenőrzik. A szövetkezetekhez ma már elsősorban a helyi és a területi párt-, valamint tanácsai szervek általános vezetői mennek ki káderkérdések és gazdasági, valamint ellátáspolitikai elképzeléseik, elvárásaik megtárgyalására. A kapott információk szerint az e téren fennállott korábbi nyílt és egyértelmű nyomás enyhült, lágyabb, kultúraltabb és — dialógust kiváltva — összetettebb lett. Formális közigazgatási szerződéseket azonban az ellátás folyamatos biztosítása végett a helyi szervek az áfészekkel még mindig nem kötnek.

Az *ipari szövetkezetek* vonatkozásában a megyei tanácsok ipari osztályainak ágazati-szakmai felügyeleti célzatú helyszíni kiszállásai, és ennek keretében a gazdasági, műszaki és termelési mutatók szemrevételezésének és jegyzőkönyvi rögzítésének korábbi gyakorlata abbamaradt. A helyi és a megyei tanácsok gazdaságpolitikái és káderpolitikái beavatkozása is jelentősen mérséklődött. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az OKISZ és a KISZÖV egészen a legutóbbi időig a SZÖVOSZ—MESZÖV által kifejtettnél jóval erőteljesebb ágazati gazdaságpolitikai befolyásolást érvényesített, majdnem nyílt irányítás formájában. Ezt a gazdaságpolitikai ráhatást az ipari szövetkezeti pártbizottságok egyre kiterjedtebbé váló hálózata tette erőteljesebbé.

Az 1980-as évek elején az országban még csak hat ipari szövetkezeti pártbizottság működött megyei jogú városi, fővárosi és megyei szinten, most pedig már Budapest kerületeiben is működnek ipari szövetkezeti pártbizottságok. Ennek

következtében a városi és megyei pártbizottságok gazdaságpolitikai osztályait „tehermentesítették” az ipari szövetkezetekkel való foglalkozástól. Az ipari szövetkezetek profiltisztítási szervezetátalakítására irányuló gazdaságpolitikai befolyásolás — a kisszövetkezetek megjelenésével párhuzamosan — 1979—1980-tól kezdve megszűnt. A szakigazgatási szervek ugyanakkor ma is nyomást gyakorolnak a kisszövetkezetekre avégett, hogy azok a nagyszövetkezeti működés jellemvonásait öltseék magukra. A törvényességi felügyeletnek és az ágazati szakmai felügyeletnek még mindig egy szervezeti hatáskörbe tartozása miatt összemossódnak az ilyen beavatkozások.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek irányában a tanácsai szakigazgatási szervek által korábban folytatott informális tervfelülvizsgálati gyakorlat és táblatorzskönyv-ellenőrzés megszűnt. Ugyanígy megszűnt a termelési és állatnevelési mutatók felülbírálása és az állami hozam-elvárások rendszere is. Az általános mezőgazdasági szakigazgatás, vagyis a megyei tanács mezőgazdasági- és élelmiszerügyi osztálya (és nem annak intézményei) részéről történő helyszíni kiszállások jelentősen csökkentek. A kapcsolat csupán a statisztikai adatszolgáltatás egységes országos rendszerében felsorolt adatok időközi bekérésére korlátozódik. A jelentéshez szükséges, a minisztérium által egységesen elkészített blankettákat a megyei mezőgazdasági és élelmiszerügyi osztály a szövetkezeteknek kiküldi és kéri azok megadott határidőre, kitöltve történő visszaküldését. A kapott információk szerint az osztály és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közötti érintkezés azért is lazult jelentősen, mert a felszámolásról szóló 1986. évi 11. törvényerejű rendelet értelmében a tanácsai szakigazgatási szervek operatív nem avatkozhatnak be a szövetkezeti veszteségek rendezésébe. Ugyanakkor — az állami támogatások elapadása következtében — az egyre nehezebb feltételek között gazdálkodó szövetkezetek számára érdemi segítséget nyújtani nem tudnak.

Mindez egyértelműen arra utal, hogy az ágazati szakmai feladatoknak a körét

másképpen kellene meghatározni, mint eddig, jobban kellene érvényesíteni a gazdasági, pénzügyi szemléletet. Jelenleg az ágazati irányításról szóló, már ismertetett rendelet 7. §-ának a. és b. pontjában foglalt feladatmeghatározásokban a terorientáltság dominál. Ugyanakkor köztudott, hogy a mai nehéz gazdasági helyzetben a hosszú távú tervezés nagyon is bizonytalan. Ezen túlmenően a tervezés — bárhogy is igyekszik elszakadni a régi gyökerektől — még mindig naturális szemléletű. Strukturális változásokhoz támpontokat adó tervezésre és tervre szükség van. Helyes, ha továbbra is megmaradnak az ágazati miniszternek az ilyen természetű feladatai. Ezeket azonban ki kellene egészíteni olyan közzgazdasági-pénzügyi felméréssel, amely megalapozhatná a hitelek és esetleges dotációs alapok elosztását — ágazati szakhitelintézetek közbeiktatásával, hitelügyleti alapon, az áruforma felhasználásával.

Úgy véljük, hogy túlhaladt a szóban forgó rendelet 7. § g. pontjában foglalt azon ágazati miniszteri feladat, amely szerint a miniszter jogszabályok keretei között „gondoskodik a rendelkezésére bocsátott anyagi eszközök megfelelő felhasználásáról, illetőleg átesoportosításáról”. Ez a szakasz teljesen bürokratikus és közzgazdasági-hatalmi jogosítványokkal ruházza fel az ágazati minisztert, s ezért ellentétes az ágazati szolgáltató közzgazgatás koncepciójával. Az lenne helyes, ha az ágazati miniszternek, de éppen így a pénzügyminiszternek is a gazdasági szabályozórendszer kialakításával kapcsolatosan (ide értve az ágazati támogatási- és hitelrendszert és az adórendszert is) csak javaslatteletti joga lenne. Az erre vonatkozó jogszabályok a résztételeket illetően is kormányzati, azaz minisztertanácsai döntésben születnének meg. Ez áll összhangban a kormányzati gazdaságirányítás erősítésének a koncepciójával.

Ágazati irányítás és szakhatósági feladatok

A rendelet 7. §-ának f. és k. pontja értelmében az ágazati miniszter „ellátja a jogszabályban reáruházott hatósági és egyéb

államigazgatási feladatokat, a minisztériumi szervezet, valamint az alá rendelt hatóságok és fővárosi, megyei tanácsok végrehajtó bizottságai útján gondoskodik a feladatok végrehajtásáról". Ezzel összefüggésben „ellátja az ágazathoz tartozó tevékenység ágazati-szakmai felügyeletét, a külön jogszabályok szerint, különösen a hatósági előírások tekintetében ellenőrzést végez”.

A jogszabálynak a *szakhatósági feladatkört* érintő ez a megfogalmazása megítélésünk szerint helyes. Ez a szöveg volt hatályban az 1985. évi módosítás előtt is. A k. pontban az 1978-as eredeti szöveg egészült ki — igen helyesen — azzal, hogy az ellenőrzés a hatósági előírások betartására korlátozódik. A módosított szabályozás így kívánja elkerülni azt, hogy a szakhatósági ellenőrzés és felügyelet operatív jellegű ágazati irányítással szélesedjék, amire korábban megvolt a lehetőség. Ez is vezetett arra, hogy az ágazati szakmai felügyelet és irányítás összemósódott a szakhatósági tevékenységgel, miként ezt a visszarendeződés éveinek gyakorlata tanúsítja. Ebből fakadóan az ágazati-gazdasági szemléletben még ma is fellelhető az a jelenség, hogy az ágazati és a törvényességi felügyelet, valamint a szakmai szolgáltatások összemósódnak. *A szakmai szolgáltatásokkal történő összemósás közigazgatás-politikailag is tudatosan terjesztett koncepció, amely legerősebben a mezőgazdasági szakigazgatásban érvényesül (Prugberger T. — Zsóhár András [1983], Prugberger T. [1983]).*

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek esetében például — az informális tervfelülvizsgálatok megszűnésével párhuzamosan — erősödött a különféle mezőgazdasági szakhatósági intézmények (megyei növényvédő állomás, állategészségügyi intézet — körállatorvos) szakfelügyeleti tevékenysége. Ezzel együtt bővült ezeknek az intézményeknek — díjazás ellenében — a szövetkezetek felé is irányuló különböző szolgáltatató (például talajvizsgálat) és szaktanácsadó tevékenysége. Sőt, a szövetkezetek ezeket még akkor is igénybe veszik, ha nincs is igazán szükségük rájuk. Ezzel igyekez-

nek elnézőbbé tenni az ilyen intézmények ellenőrzéseit. Más oldalról viszont — részben munkabér-megtakarítás céljából, részben munkaerőhiány miatt — ezek az intézmények adnak megbízást a szövetkezeti szakemberek szakhatósági teendőinek ellátására.

Sem a szövetkezeteket érintő iparigazgatás, sem pedig a kereskedelmi igazgatás területén ilyen tendencia nem tapasztalható. Az ipari termékek és gyártmányok, valamint a mezőgazdasági termékek körén kívül eső áruk minőségének vizsgálatát a Kereskedelmi Minőségellenőrzési Intézet (KERMI) munkatársai maguk végzik el, nem pedig a KERMI nevében, annak megbízásából a termelő és a forgalomba hozó vállalatok dolgozói. A KERMI a szolgáltatásokat díjazás ellenében végzi, szakhatósági feladatot azonban nem lát el.

A kereskedelmi igazgatásban még a globális kereskedelmi irányítás és felügyelet, valamint a szűkebben vett bolthálózati ellenőrzés is szervezetenként mereven elhatárolódik egymástól. Ez a helyzet már az 1985. évi ágazati jogszabálmódosítás előtt is fennállott. Ennek megfelelően az ún. ágazati felügyeletet és kereskedelmi igazgatást az áfészek felett a megyei tanácsok kereskedelmi osztályai látták el. A működési engedély megadásáról viszont — az alapszabály törvényességi felügyeleti körben történő jóváhagyása keretében — a városi-járásai kereskedelmi szakigazgatási szervek gondoskodtak. Ugyanígy a városi-járásai kereskedelmi szakigazgatási szervek végezték a bolti hálózat ellenőrzését, adták meg és vonták vissza a működési engedélyeket, ellenőrizték az üzletek nyitvatartását, tisztaságát, az áruk minőségét és tisztaságát, valamint az eladás korrektségét. E bolthálózati ellenőrzés a városi tanács kereskedelmi osztályai mellett működő kereskedelmi felügyelők feladata volt. A járássok megszűnése óta ezt a tevékenységet kizárólag a városi szakigazgatási szervek végezték egészen a legutóbbi átszervezésig (Prugberger T. [1980]).

Az ipari szövetkezetek feletti szakhatósági tevékenységet a műhelyek üzembel helyezése és működtetése, valamint az

üzemeltetési engedélyek visszavonása tekintetében eddig első fokon a városi tanács ipari osztálya végezte. Másodfokon a megyei tanács ipari osztálya járt el, amely szervnek ágazati irányítási és felügyeleti jogköre időközben kiüresedett. Tekintettel azonban arra, hogy a kis-szövetkezeti szférában a törvényességi és az ágazati felügyelet szervezetileg is összefonódott a szakhatósági felügyelettel, a kisszövetkezeteknél a szakhatósági feladatokat ellátó helyi, városi, kerületi tanácsok ipari osztályai egy időben hatáskörüket kiterjesztve, olyan kérdésekbe is beleszóltak, amelyre tárgyilagos jogszabályelemzés mellett nem terjedt ki hatáskörük. Szakhatósági tevékenységüket összemosva az ágazati és törvényességi felügyelettel, hatáskörüket túllépve igen gyakran olyan igénnyel léptek fel, hogy az általuk ellenőrzött kisszövetkezetek belső szervezetüket és működésüket az ún. nagyszövetkezetek példájához, mint fejlettebbekhez igazítsák.⁵

A közigazgatási szervezetnek az 1986. évi 26. törvényerejű rendelettel bevezetett módosításával a kereskedelem és az ipar szakhatósági felügyelete teljesen a megyei szakigazgatási szervezet hatáskörébe került át. Ezek egyes városokba kihelyezett szervei látják el a helyi szakhatósági ellenőrzést. Érdemi ügyekben (engedélykiadás és -visszavonás, valamint szakhatósági szabálysértés szankcionálása) ezentúl a megyei tanács kereskedelmi és ipari osztálya jár el. A helyzet itt is a mezőgazdasági szakigazgatáshoz vált hasonlóvá. Ez a szervezeti rendszer alapján jó, és a jövőben sem szorul strukturális változtatásra. Megfontolás tárgyát képezhetné viszont az, hogy mindhárom ágazatban a kisvállalati-kisszövetkezeti, valamint az egyéni és polgári jogi társasági szféra feletti ágazati szakhatósági tevékenység továbbra is városi hatáskörben maradjon. Ez indokolttá tenné, hogy a városi tanácsok szakigazgatási szervezete erre a körre nézve megmaradjon. Egy ilyen szervezeti megoldást a megyei szakigazgatási szervezet-

hez történő centralizált csatlakozással szemben azért tartunk jobbnak, mert így az első fokon eljáró szerv nagyobb függetlenséggel hozhatja meg határozatát, aminek jogorvoslata egy kettős alárendeltségi struktúra mellett is megfelelőképpen biztosítható.

Következtetések — reformjavaslatok

A szövetkezetek ágazati-szakmai irányítására vonatkozó javaslatok szükségképpen átfogóak és reformjellegűek, hiszen a fogalom- és tevékenységi rendszer, illetve az egész intézményrendszer csak egy gyökeres változás során lenne képes úgy megújulni, hogy ne sértse a szövetkezeti autonómiát, ellenkezőleg: előmozdítsa az autonómia megerősödését.

a) Elsőként a gazdaságirányítás jelenlegi széttagoltságán, ágazati és funkcionális szférájának szétszakadásán kellene változtatni. Egységes kormányzati gazdaságirányítás kialakítására lenne szükség. Ennek keretében a Minisztertanácsnak kellene szentesítenie a gazdasági szabályozórendszerrel összefüggő teljes joganyagot. Csak így lehetne elérni, hogy se túlhajtott kincstári-államháztartási, se túlhajtott ágazati-szakmai szemlélet ne uralkodhasson el. Olyan szabályozórendszerre lenne szükség, amelynél az adóelvonás fedezi a különféle állami funkciókhoz és az állami intézmények fenntartásához szükséges költségeket. E rendszernek kell biztosítania azt, hogy az ágazatok elsősorban a közvetlenül hozzájuk kapcsolódó, másodsorban pedig az általános állami funkciókhoz kapcsolódó kiadásokhoz összehangoltan és arányosan járuljanak hozzá. Emellett az állam, ha már támogatni nem is tudja, legalább kedvezményes hitelfeltételekkel, valamint a vállalkozásba, fejlesztésbe fektetett jövedelemrész kedvezőbb adóztatásával, vagy adómentességével segítse elő az adott területeken a szövetkezeti tevékenység, és általában a gazdasági élet fejlődését.

b) A döntést előkészítő és szolgáltató ágazati közigazgatásnak, valamint a szakhatósági tevékenységnek egymástól fogal-

⁵ Lásd: Prugberger T. [1983b]. Helyszíni kutatások alkalmával kapott kis-szövetkezeti elnöki interjúk, 1985—87.

milag és szervezetenként el kellene különülnie. Közismert, hogy hatékony, jól használható információkat csak olyan szerv adhat, amely maga is kutató, s eközben szolgáltat. Az információgyűjtést és annak elméleti feldolgozását, valamint az ágazati szolgáltatásokat egy olyan hálózati rendszerhez kellene telepíteni, amely szakmailag az ágazati minisztériumhoz kötődne, és csak szervezetenként kapcsolódna a megfelelő tanács szakigazgatási szervéhez, amely a szakhatósági tevékenységet látná el. E szervezet azonban a jövőben ún. ágazati irányítási és felügyeleti hatáskörrel nem volna szabad felruházni. A nem szakhatósági tevékenységet ellátó szervek elsősorban adatgyűjtő, adatelemző és informáló, valamint egyéb szolgáltatást végeznek, ugyanakkor bizonyos szakigazgatási-szakhatósági tevékenységet is folytatnak. Éppen ezért e szervek szolgáltatásait nem vállalkozási díjért, hanem hivatali illeték ellenében végeznék, amely csak a fenntartási költségeket tartalmazná.⁶

c) Ezek után a szakhatósági felügyeletet, ellenőrzést és egyéb intézkedésrendszert szervezetenként is el kellene választani a törvényességi felügyelettől. Jelenleg ugyanaz a szerv gyakorolja mind a szakmai előírások betartásának az ellenőrzését végső szakhatósági felügyeletet, mind a vállalati-szövetkezeti belső életre vonatkozó szabályok betartásának felügyeletét. Nincs elválasztva az egyéb irányú ágazati tevékenység a tanácságazati szakigazgatási szerveitől, így a régi centrális gazdaságirányítás egész korábbi rendszere fel tud éledni. Ezért tartjuk aggályosnak az 1977. évi 6. törvényerejű rendelettel módosított szövetkezeti törvény 56. § (2) bekezdésének felhatalmazásával élő egyes megyei tanácsok legújabb szervezetváltoztatási gyakorlatát.

d) A hatásköri problémák után vázoljunk néhány illetékességi kérdést. Meg-

ítélésünk szerint a szövetkezetek és a jogi személyiséggel rendelkező más gazdálkodó szervezetek esetében az elsőfokú szakhatósági tevékenységet általában megyei szintű hatáskörbe indokolt adni. Ezzel szemben az egyszerűsített belső szervezettel bíró és 30-nál kevesebb taggal működő kisszövetkezeti (vállalati) szférában, a nem jogi személyiséggel rendelkező és az egyéni vállalkozásokban az elsőfokú szakhatósági tevékenységet a községi szervezeteknek kellene ellátni. Ez utóbbi esetben másodfokon a megye, a megye szakhatósági határozataival szemben pedig a szakminisztérium illetékes osztálya járna el.

Az ágazaton belüli speciális alágazati szolgáltató stb. tevékenységet megyei hivatalok, illetőleg állomások tudják a legmegfelelőbben ellátni. Kivétel ez alól az olyan hivatal, amelynek munkájában túlnyomó az állampolgárokat érintő ügyintézés, és ahol a szakhatósági és a hivatali szolgáltató tevékenység nehezen különíthető el egymástól. (Tipikusan ilyen például a városi-helyi szintűről a megyén keresztül a MÉM-be beépülő földhivatali szervezet, amelyet éppen ezért szervezeti változtatások nélkül indokolt fenntartani.)

e) Szólni kell a gazdaságpolitika, a gazdaságirányítás és az ágazati gazdaságirányítási és szakhatósági tevékenység viszonyáról. Ismeretes, hogy a gazdaságpolitika pártirányítása az 1970-es években előtérbe került, és operatív stílusú lett fel. Hasonló volt a tanács általános gazdaságpolitikai irányítás is, s ehhez igazodott az ágazati irányítás stílusa is. Ez utóbbi szférában stílusváltás következett be, és a direkt irányítási tendenciák visszaszorulóban vannak. Ugyanez áll fenn a tanács általános gazdaságpolitikai irányítás területén is. Bizonyos fókusz kivétel ez alól az áfészek és a megyék, illetve helyi hatóságok kapcsolata, ahol még mindig — az ellátási felelősségre hivatkozva — erősebb tanácsai és szakigazgatási hatás érvényesül. Úgy tűnik, hogy a mezőgazdasági területén szerveztek leginkább a gazdaságpolitikai és ágazati igazgatás direkt beavatkozási módszerei.

⁶ Meg kívánjuk jegyezni, hogy a fejlett tőkés országokban az ehhez hasonló ágazati szaktanácsadó szolgálat ingyenes. (Štanek [1976]). Magyarországon azonban a jelenlegi kedvezőtlen gazdasági helyzet belátható időn belül ezt nem teszi lehetővé.

A megyei pártbizottság a többi szövetkezeti ágazat vonatkozásában általában a tudományosan elfogadott elvi irányításra korlátozódik. Fonák helyzet viszont az, hogy az áfészek esetében a helyi-városi pártszervek értékelik az önfényképes jelentéseket, az ipari szövetkezeteknél pedig a megyei és a megyei városi szinten már majdnem teljesen kiépült ipari szövetkezeti pártbizottságok egyedi beleszólási gyakorlata érvényesül. Megítélésünk szerint ez az irányvonal — ha következetesen végigvinnék — hatalmas pártbürokrácia forrása lehetne, mert akkor az ipari szövetkezeti pártbizottságokhoz hasonló pártszervek jelenthetnének meg a népgazdaság valamennyi ágazatában — vállalati típusok szerint szerveződve. A vállalati önállóság és az indirekt tervekkel irányított szocialista piacgazdálkodás országos és megyei szinten egyaránt legfeljebb elvi jellegű pártirányítást — vagy még azt sem — igényel.

f) Az általános szövetkezetpolitikában továbbra is meg kell őrizni a szövetkezetek egységességének elvét, de emellett a változatos formáknak, a vegyes működésű, többprofilú szövetkezeteknek is megfelelő elveket kell kialakítani, figye-

lembe kell venni a szövetkezetek differenciálódását.

Általános szövetkezetpolitikai alapelvként kell elfogadnunk, hogy a népgazdaság termelő vagy forgalmi szférájához tevékenységük alapján kapcsolódó szövetkezetek átléphetik az ágazatok határait. Ilyenné válhatnak majd azok a valódi többcélú szövetkezetek, amelyek egy terület vagy akár egy régió csúcs-szövetkezeteként a tagság igényeit mind a termelő, mind pedig a forgalmi szférában kielégítik. Mindez a szövetkezés szemszögéből alapjaiban kérdőjelezi meg a hagyományos ágazati-szakmai irányítást! Például a fogyasztási szövetkezeteknél felgyorsult a profil- és szerkezetrendezés. A korábban elkülönült áfész-, takarékszövetkezeti, lakásszövetkezeti funkciók egymásba átmosódhatnak, sőt e szövetkezetek a fogyasztási kategóriából is ki léphetnek. A szövetkezetek világában újfajta kategóriarendszerre lesz szükség: így például a forgalmi szövetkezeti gyűjtőkategóriára, amely magában foglalja az összes forgalmi szerepet betöltő szövetkezetet, a többi között a nem termelő szolgáltatást végző szövetkezetet, vegyesprofilú kisserkezeteket is.

Hivatkozások

- ANTAL LÁSZLÓ — BAKOS GYÖRGY — CSILLAG ISTVÁN — LENGYEL LÁSZLÓ — MATOLCSY GYÖRGY [1987]: Fordulat és reform. *Közgazdasági Szemle*, 1987. 6. sz.
- DOMOKOS JÓZSEF [1977]: Az ÁFÉSZ-ek fejlődő- és teljesítőképessége és a szövetkezeti egyesülés folyamata. Szövetkezeti Kutató Intézet. Közlemények, 122. sz.
- KARSAI GÁBOR [1988]: Ellátási felelősség vagy piacorientáció? *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*.
- PRUGBERGER TAMÁS [1979a]: Az állami felügyelet kulcskérdései a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben. Szövetkezeti Kutató Intézet. Közlemények, 138. sz.
- PRUGBERGER TAMÁS [1979b]: Az ipari szövetkezetek állami felügyeletének időszerű kérdései. Szövetkezeti Kutató Intézet. Közlemények, 142. sz.
- PRUGBERGER TAMÁS [1980]: A „nem termelői” típusú szövetkezetek állami felügyeletének jelenlegi tapasztalatai és problémái. Szövetkezeti Kutató Intézet. Közlemények, 151. sz.
- PRUGBERGER TAMÁS [1983a]: A magyar agrárjogi szabályozás jellege és kritikai elemzése. Szövetkezeti Kutató Intézet. Közlemények, 17. sz.
- PRUGBERGER TAMÁS [1983b]: A szocialista kisvállalkozás szövetkezeti formáinak jogi alapproblémái. Szövetkezeti Kutató Intézet. Közlemények, 171. sz.
- PRUGBERGER TAMÁS — ZSOHÁR ANDRÁS [1983]: A növénytermesztés és a növényvédelem területén jelentkező állami befolyásolás és jogi szabályozás arányai. *Állam és Igazgatás*, 1983. 8. sz.
- PRUGBERGER TAMÁS [1985]: A szövetkezetek gazdaságirányítása és állami felügyelete. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*.
- PRUGBERGER TAMÁS [1987]: A szövetkezetek ágazati felügyeletének fejlesztése. Az Igazságügyi Minisztérium megbízásából készült tanulmány. Kézirat.

- SÁRKÖZY TAMÁS: A központi gazdaságirányítás és az állami vállalatok jogi kapcsolatrendszere. In: Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet zárótanulmánya a vállalatirányítás és a vállalatok jogi kérdéseiről. VI. kötet.
- SERES ANTAL [1987]: A SZÖVOSZ és a MESZÖV érdekvédelme, jelenlegi helyzete és javaslatok a jövőbeli fejlesztésre. MTA Államtudományi Kutatások Programirodája.
- STANEK, I. [1976]: Die Landwirtschaft in Ost und West. Verlag Umler, Stuttgart.
- Történelmi utunk [1989]. Az MSZMP KB munkabizottságának állásfoglalása a jelen helyzet kialakulásának történeti okairól. *Társadalmi Szemle*, 1989. 1. különszám.